

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 8 (1990)

Προλεγόμενα στο βιβλίο του Βαράσου της Καππαδοκίας: [1934-1935]

Δημήτρης Λουκόπουλος

doi: [10.12681/deltiokms.240](https://doi.org/10.12681/deltiokms.240)

Copyright © 2015, Δημήτρης Λουκόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λουκόπουλος Δ. (1990). Προλεγόμενα στο βιβλίο του Βαράσου της Καππαδοκίας: [1934-1935]. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 8, 239–244. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.240>

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΒΑΡΑΣΟΥ
ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ
[1934-1935]

Ἄρχικὸ καὶ βασικὸ σκοπὸ τοῦ τὸ Μουσικὸ Λαογραφικὸ Ἄρχεῖο ἔβαλε νὰ περισώσῃ τὰ τραγούδια καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα τὰ προσφυγικά, πού σὰ νιόφερα καὶ σκορπισμένα δῶ κεῖ μαζί με κείνους πού τὰ τραγουδοῦν πᾶνε σιγὰ-σιγὰ νὰ ἐκλείψουν.

Εὐθὺς πού μπήκαμε ὁμως μέσα στίς προσφυγικὲς μᾶζες κι ἀρχίσαμε νὰ ἀνασκαλεύουμε τὴν πολὺπλευρὴ καὶ πολυσύνθετη ζωὴ τῶν προσφύγων, νιώσαμε καὶ πῶς δὲν πρέπει νὰ περιοριστοῦμε ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὰ τραγούδια τους, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ξαπλώσουμε τὴν ἔρευνα καὶ σ' ὅλη τους τὴ λαογραφία πού μέρος της εἶναι καὶ τὰ τραγούδια. Ἔτσι θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ μελετηθῇ καὶ τὸ τραγούδι πιὸ καλὰ μέσα στοῦ λαογραφικοῦ του περιβάλλον ἀπ' ὅπου ξεπετάχτηκε, ἀπαράλλαχτα ὅπως πιὸ καλὰ μελετιέται τὸ κάθε ζῶο καὶ φυτὸ στὸν τόπο ὅπου ζῆ παρὰ ἔξω ἀπ' αὐτόν.

Σιγὰ-σιγὰ εἶδαμε ἔτσι πῶς ἡ δουλειὰ παίρνει πλάτος, καὶ πλάτος πολὺ ἐνδιαφέρον· γενικέψαμε λοιπὸν τὴν προσπάθειά μας δίχως νὰ τόχουμε στὸ νοῦ μας ἀπ' ἀρχῆς. Μᾶς τράβηξε ἡ ἰδέα πῶς χρέος τῆς σύγχρονης γενεᾶς μας εἶναι νὰ περισώσῃ καὶ τὴ λαογραφία τῶν προσφύγων, γιατί δίχως ἄλλο, ἂν αὐτὸ δὲ γίνῃ, ἡ λαογραφία τους θὰ συνταφῇ με κείνους πού τὴν ἔφεραν ἀπὸ τοὺς τόπους πού ἀφήκαν γιὰ νὰ γίνουν οἱ πρόσφυγές μας.

Τὰ παιδιὰ τῶν προσφύγων —τὸ βλέπομε ὀλοφάνερα— μόνο τὴν ἀνάμνηση τῆς γενέτειρας τῶν γονέων τους καὶ τὴν ἠγῶ τοῦ χαλασμοῦ τους τὸ πολὺ-πολὺ θὰ ἐπιζήσουν· τ' ἄλλα θὰ τὰ λησμονήσουν. Εἶναι φυσικὸ νὰ ἀφομοιωθοῦν πέρα γιὰ πέρα. Τὴ βλέπομε καὶ τώρα τὴν ἀφομοίωση. Τὰ προσφυγόπουλα οὔτε καὶ θέλουν νὰ προσέξουν στῶν γονέων τους τὴ λαογραφία. Περιφρονοῦν τὰ παλιὰ κείμενα σὰν ἀσυγχρόνιστα, σὰν ἔξω ἀπὸ τόπο. Εἶδαμε ἐξᾴλλου πῶς τὸ Κράτος ὡς τώρα τὸ μόνο ἐνδιαφέρον πού ἔδειξε γιὰ τοὺς πρόσφυγες ἦταν γιὰ τὴν ἀποκατάστασή τους· γι' ἄλλο τίποτε δὲ φρόντισε.

Νὰ οἱ λόγοι πού ἐπέβαλαν νὰ ἐκτείνωμε τὸν κύκλο τῆς ἐνέργειας τοῦ Μουσικοῦ Λαογραφικοῦ Ἄρχείου καὶ στὴ λαογραφία τους· κι ἀρχίσαμε νὰ συλλέγουμε κατὰ ἓνα ὀρισμένο σχέδιο ὑλικὸ ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ πολὺ. Ἡ ἀρχὴ ἔγινε ἀπὸ τὴν Καππαδοκία. Αὐτὴ σὰν ξέχωρο ἐντελῶς τμήμα ἀπὸ τὰ

Η ΜΕΛΙΩ ΜΕΡΛΙΕΡ, δ. Α. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ κι ένας τραγουδιστής.

άλλα όπου ζούσαν Έλληνες, έχει και πιο μεγάλο το ενδιαφέρον. Έξον από τα άλλα, ή Καππαδοκία το ύλικό που δίνει, το δίνει σε ιδιότυπη γλώσσα· γλώσσα άκατανόητη από τους άλλους Έλληνες, γιατί σχηματίστηκε μόνη της δίχως να έρχεται σ' έπαφή με το κοινό γλωσσικό όργανο του άλλου Έλληνισμού, τή δημοτική γλώσσα. 'Απ' αυτή τήν άποψη το λαογραφικό ύλικό τής Καππαδοκίας έχει και γλωσσικό ενδιαφέρον μεγάλο, που έμεις οί Έλληνες δέ νιώσαμε άκόμα. Δέ νιώσαμε δηλαδή πόση σημασία έχει μέσα στον όλον πολιτισμό μας ή πλατιά γνώση όλων τών γλωσσικών ιδιωμάτων μας. 'Απ' τά πολλά γλωσσικά ιδιώματα τής Καππαδοκίας ένα είναι και κείνο που μιλιέτανε στο Βαράσο και πέντε άλλα χωριά που χτίστηκαν από Βαρσώτες, άποικίες του.

Πρώτος άπ' όλους που μελέτησε όπωσούν τά Καππαδοκικά γλωσσικά ιδιώματα είναι ό μακαρίτης Π. Κ. Καρολίδης κι έβγαλε στη Σμύρνη το 1885 «Γλωσσάριον συγκριτικόν Έλληνοκαππαδοκικών λέξεων ήτοι ή έν Καππαδοκία λαλουμένη έλληνική διάλεκτος και τά έν αυτή σωζόμενα ίχνη τής άρχαίας Καππαδοκικής γλώσσης»· πιο πλατιά μιλεί για τó φαρασιώτικο ιδίωμα. Τούτον τόν άκολούθησε ό Paul de Lagarde με μία του ανακοίνωση στα 1886 «Neugriechisches aus Kleinasien» στη Göttingen. Στα 1909 έβγαλε κι ό Η. Gregoire Γραμματικές σημειώσεις κι ένα λαϊκό παραμύθι από τά Φάρασα, όπου έμεινε δυό μέρες.

Ό 'Αρχέλαος στη «Σινασό» του (σ. 137) μάς έδωσε ένα υπόδειγμα λόγου Βαρσιώτικο αλλά πολύ άτελές κι άμελέτητο. Κείνος όμως που μελέτησε αλήθεια, έπίμονα και έπιστημονικά τά γλωσσικά ιδιώματα τής Καππαδοκίας είναι ό 'Αγγλος καθηγητής κ. R. M. Dawkins κι έβγαλε στο Cambridge το 1916 κι ένα όγκωδη τόμο από 695 σελίδες γραμματική, κείμενα και γλωσσάριο. 'Από τή γλωσσική πλευρά κανείς άλλος ως τώρα δέ μελέτησε τήν Καππαδοκία τόσο όσο ό άκούραστος αυτός 'Αγγλος. Ό,τι έκαμε για τó ιστορικό και άρχαιολογικό μέρος ό Γάλλος κληρικός S. de Jerphanion έκαμε τούτος για τά γλωσσικά τής Καππαδοκίας ιδιώματα. Αυτά και κάτι άλλα ψίχουλα έχουμε για δοκουμένα μας. Τί πειράζει όμως, άφού έχουμε όλην τήν έμψυχη Καππαδοκία έδω; Οί πολυποίκιλοι λαοί της, νά τó άντικείμενο τής μελέτης μας τής λαογραφικής, πλουσιώτατο και ίκανοποιητικό.

'Η Διευθύντρια του Μουσικού Λαογραφικού 'Αρχείου κ. Μέλω Μερλιέ έξόν άπ' τούς μουσικούς μελάδες ανάλαβε και τήν κολοσσαία προσπάθεια νά περιμαζέψη τά κείμενα τών Καππαδοκικών τραγουδιών σε ένα corpus, έπειτα παράλληλα μ' αυτό και τή λαογραφία όλων τών βόρειων περιφερειών τής Καππαδοκίας, δηλαδή καταπιάστηκε με δουλειά που θά κοστίζει χρόνο άρκετό και κόπους παραπολλούς.

Σε μένα ανατέθηκε ή μάλλον έτυχε νά πέσω στα Φάρασα και τις άποικίες τους. Μαθημένος όπως είμαι από τέτοιες δουλειές στην άρχή τó πήρα για εύκολο πράμα και νόμισα πώς γρήγορα θά τελειώσω. Σιγά-σιγά όμως κατάλαβα πώς ή δουλειά που καταπιάστηκε σκοντάφτει στη γλώσσα. Δίχως νά μάθω τή Φαρασιώτικη γλώσσα είναι άδύνατο νά βγώ σ' άποτέλεσμα, αλλά

και ἂν ἔβγω ἡ ἔργασια μου θὰ ἦτον ἀνάξια λόγου, θὰ τῆς ἔλειπε ἡ ζωντάνια καὶ τὸ χρῶμα.

Ἔτσι τῶρα καὶ τρία χρόνια ρίχτηκα μὲ τὰ μοῦτρα στὴ διάλεκτο. Καλύτερο βοηθὸ στὴν προσπάθειά μου εἶχα τὸν Dawkins. Στὴν ἀρχὴ ἔγραφα τὰ φαρασιώτικα ὄλο μὲ ἑλληνικὰ στοιχεῖα ἀκολουθώντας τὴ γραφὴ τοῦ Ἄναστασιου Λεβίδη πρὸς φαρασιώτικες παροιμίες του τύπουσε ὁ Dawkins στὴ «Λαογραφία» (τ. ΙΑ΄, σ. 131). Ὡστόσο ἡ γραφὴ αὐτὴ δὲν ἰκανοποιούσε. Τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπασχόλησε τὴν κ. Μερλιέ καὶ μένα παραπολύ. Εἶναι ζήτημα ἀπὸ τὰ πρωταρχικά. Τελευταῖα κατὰληξα ν' ἀκολουθήσω τὴ γραφὴ τοῦ κ. Dawkins καὶ αὐτὴν ἀκολουθῶ ὅσο μοῦ εἶναι δυνατόν, μὴ μὲν ἡ Διευθύντρια κ. Μερλιέ δὲν τὸ βρίσκει ὀρθὸ νὰ ἀκολουθοῦμε τυφλὰ ἓνα σύστημα γραφῆς, πὸν μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι καὶ σωστό· ἐξάλλου ἡ προσπάθειά της εἶναι νὰ μεταθέσῃ τὴν εὐθύνη τῆς γραφῆς σὲ ὄμους γλωσσολόγου γιὰ νὰ εἶναι ἡσυχῆ, ὅτι ἡ δουλειὰ γίνεται μὲ τὸν πιὸ τέλειο τρόπο. Ἔτσι εἶναι! ἀλλὰ τάχα θὰ βρεθῆ αὐτὸς ὁ γλωσσολόγος! Δὲν τὸ πιστεύω, κὶ ἔτσι πάλι στὰ δικά μας φῶτα ἔστω καὶ θαμπὰ πρέπει νὰ στηριχτοῦμε· ἐπομένως κὶ ὅσοι θὰ διαβάζουν τὰ κείμενά μας, ἂς ἔχουν ὑπόψει τοὺς πῶς φθογγολογικὰ δὲν τὰ ἔχουν τέλεια, ὅπως τὰ ἔχουν τουλάχιστο μορφολογικά.

Ἄπὸ τὰ βιβλία ἐλάχιστα μπορεῖ νὰ μάθῃ κανεὶς γιὰ τὰ Φάρασα. Δικαίωμα καὶ ξένοι δὲν ἔγραψαν, παρὰ μιὰ ἀπλὴ μνεῖα ἔκαμαν γιὰ τὸ ἀπόκεντρο αὐτὸ χωριό.

Ἄπὸ τοὺς δικούς μας ὁ Καρολίδης πρῶτος στὸ ἔργο του πὸν εἶδαμε παραπάνω κάνει μιὰ θύμιση κοντὰ στὰ τόσα γλωσσικά. Ἐπειτα ὁ Ρίζος στὰ «Καππαδοκικά» του (σ. 80 Ἔκδ. 1856 Κων/πολ.) κὶ ὁ Ἀρχέλαος (Σαραντίδης) στὴ «Συνασσοῦ» του (σ. 121). Ἄπὸ τοὺς ξένους ὁ Reclus (p. 548) μιλεῖ γιὰ ὀμάδες Ἑλλήνων πὸν διατήρησαν τὴν ἑλληνικὴ τους συνείδηση καὶ τὴ γλῶσσα κεὶ πὸν ἀρχίζει ἡ χερσονήσος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ὀνομάζει τὰ Φάρασα ἀετοφωλιά πὸν δεσπόζει τῶν γύρω του.

Ἄπ' αὐτὰ πὸν μπόρεσα νὰ ἰδῶ καὶ νὰ διαβάσω εἶδα πῶς πολὺ λίγη σχετικῶς προσοχὴ δόθηκε στὰ Φάρασα, κὶ ἦταν ἐπόμενο. Ἔνας πὸν μελετᾷ τὴν Καππαδοκία, τὴ μελετᾷ σὰν ἓνα σύνολο κὶ ἡ μελέτη του λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι εἰδική. Τὰ Φάρασα σὰν μέρος ἑνὸς συνόλου δὲν ἦταν δυνατόν παρὰ σὰ μέρος τοῦ συνόλου τούτου νὰ μελετιέται, ἐπόμενο λοιπὸν νὰ μὴν ἔχη τὸ πλάτος καὶ βάθος πὸν τοῦ ἀξίζει.

Μὲ τὴν ἔργασια πὸν τολμῶ νὰ παρουσιάσω, δὲν νομίζω ὅτι ἐξαντλῶ καὶ τὸ θέμα· ἓνα μόνο ἰσχυρίζομαι πῶς μῆκα πὸν βαθιὰ στὰ ἔγκατα αὐτοῦ τοῦ θέματος, πὸν δὲν εἶναι μόνο λαογραφικὸ, παρὰ καὶ γλωσσικὸ. Καὶ λέγοντας «πιὸ βαθιά», ἔννοῶ, πῶς τὸ γλωσσολαογραφικὸ ὕλικὸ πὸν προσφέρω εἶναι πλουσιώτατο. Θὰ εἶναι τουλάχιστο τόσο πλούσιο ὥστε νὰ μποροῦν εἰδικοί γλωσσολόγοι νὰ βγάλουν τὰ ὅσα λείπουν ἀκόμα ἐπιστημονικὰ (γραμματικῆς, συντακτικῆς καὶ ἄλλα) συμπεράσματα. Θὰ μποροῦν ἐπιστήμονες λαογράφοι νὰ παραδεχτοῦν ὅτι ἔχουμε ἀποθησαυρίσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου τῶν Φαράσων.

Με τὴν ἐργασία πού παρουσιάζω, ἐγὼ πρῶτος δὲν εἶμαι ἱκανοποιημένος. Ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα τιποτένιο ἑλληνικὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα καὶ μιὰ φτωχὴ λαογραφικὴ γωνία, ἀλλὰ γιὰ ἓναν ὀλόκληρο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ πού σὲ μικρογραφία μᾶς δίνει νὰ καταλάβωμε τί ἦταν ὁ Καππαδοκικὸς πολιτισμὸς, εἴτε βυζαντινὸ τὸν θέλετε, εἴτε ρωμαϊκὸ, εἴτε ἀλεξανδρινό, εἴτε ὅ,τι δὴποτε ἄλλο!

Θαρρεῖ κανεὶς πὼς παραμέρισε στὰ ἀπρόσιτα κείνα μέρη ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπ' τὸν Καππαδοκικὸ πολιτισμὸ γιὰ νὰ βρῆ ἄσυλο. Ὅ,τι γιὰ τὸ βυζαντινὸ θρησκευτικὸ πολιτισμὸ εἶναι τὸ Ἅγιο Ὅρος, τὸ ἴδιο νομίζω μπορεῖ νὰ θεωρεῖται καὶ ἡ κοιλάδα τοῦ Ζαμάντη πού ἀνοίγεται ἀνάμεσα στὶς πτυχές τοῦ Ἀντίταυρου. Ἐκεῖ σωθῆκαν τὰ παλαιὰ θρησκευτικὰ θέσμια, ἐδῶ σώθηκε τὸ λαϊκὸ βυζαντινοκαππαδοκικὸ χρῶμα φορτωμένο ἀπὸ γλωσσικὲς καὶ λαογραφικὲς πινελιὲς πού ἀξίζουν τὴ μελέτη πολλῶν ἐπιστημόνων· πολὺ περισσότερο, γιατί ἡ Ἀνταλλαγὴ τὸν πληθυσμὸ αὐτὸ πού ἔσωσε τὸν παραπάνω πολιτισμὸ τὸν ἔφερε τόσο μπρὸς στὰ πόδια μας σὰ γιὰ νὰ μᾶς πῆ: νάμαι ἐδῶ κοντὰ σας. Ἐμπρός, σῶστε με, σὲ λίγο δὲ θὰ εἶμαι, χάνομαι πιά.

Πρῶτα σκεφτήκαμε ὅλο τὸ ὑλικὸ νὰ τὸ συμπεριλάβουμε σ' ἓνα βιβλίον πού θὰ τὸ τιλοφορούσαμε «τὸ Βαρασοῦ κι οἱ ἀποικίες του».

Ἡ πείρα ὅμως μᾶς διδάξε πὼς αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο, γιατί ὁ ὄγκος τοῦ βιβλίου θὰ ξεπεράσῃ τὰ ὅρια πού πρέπει· ἔπειτα γιὰ νὰ τυπωθῆ ἓνα τόσο μεγάλο βιβλίον θὰ πρέπει νὰ περάσουν πολλὰ χρόνια, καὶ ἔτσι θὰ ἐξακολουθῆ νὰ μὲν ἄγνωστος ἀκόμα ἓνας τεράστιος λαογραφικογλωσσικὸς πλοῦτος, ἐνῶ ἔτσι θὰμποροῦν ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐπιστήμονες νὰ χρησιμοποιήσουν ὅ,τι θὰ βγαίη στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας.

Ἐτσι ἀποφασίσαμε νὰ βγάλουμε τμηματικὰ τὴν ὕλη σὲ βιβλία.

Πρῶτον βιβλίον πού δίνουμε εἶναι τοῦτο, μὲ τίτλον «Ὁ Βαρασοῦς α) ἡ ἱστορία του». Θὰ ἀκολουθήσῃ δεῦτερον «τὰ τοπωνύμια» καὶ οὕτω καθεξῆς.

Τὰ γλωσσικὰ κείμενα τὰ βάζομε στὸ τέλος μὲ αὐξοῦσα ἀριθμητικὴ σειρὰ· ὁ κάθε ἀριθμὸς ἀντιστοιχεῖ σὲ ἀριθμὸ τῆς μετάφρασης πού παρενθέτομε σὰ δοκουμένον κάθε φορὰ ἐνῶ πραγματευόμαστε τὴ λαογραφικὴ ἱστορία τοῦ Βαρασοῦ. Ὁ γλωσσολόγος θὰ μπορῆ νὰ κἀνῃ τὴ μελέτη του παραβάλλοντας κείμενον καὶ μετάφραση. Κεῖνος πάλι πού τὸ ἐνδιαφέρον του εἶναι νὰ μάθῃ μόνον τί ἦταν ὁ Βαρασοῦς καὶ τίποτε παραπάνω, ἀπρόσκοπτα θὰ διαβάξῃ τὸ βιβλίον παραβλέποντας τὸ γλωσσικὸ μέρος παραμερισμένο ὅπως εἶναι στὸ τέλος.

Προσπαθήσαμε μ' αὐτὴν τὴν κατανομὴ τῆς ὕλης νὰ κάμομε πιὸ εὐκόλῃ τὴν ἀνάγνωσθ τοῦ βιβλίου πού ἄμεσα βέβαια ἐνδιαφέρει κείνους πού δὲ θὰ τὸ διαβάσουν, τοὺς Βαρασοῦτες, γιατί οἱ πιὸ πολλοὶ τοὺς εἶναι ἀγράμματοι, καὶ ἴσως θὰ τρίβουν τὰ μάτια τοὺς σὰν ἀκούσουν πὼς εἶχαν κρυμμένο θησαυρὸ πνευματικὸ καὶ τοὺς τὸν ἀποκαλύψαμε· μὰ ἐνδιαφέρει τοὺς ἐπιστήμονες, ἐνδιαφέρει τέλος καὶ τοὺς Ἑλληνας πού θέλουν νὰ γνωρίσουν τὸν πολυδαίδαλον νεοελληνικὸ πολιτισμὸ μας.

Ἐξάλλου ἔχομε καὶ εὐθύνη μπρὸς στὶς γενεὲς πού θὰ μᾶς ἀκολουθήσουν.

Κείνες με την προοπτική που θα πάρη ή ζωή τους ίσως με πιο πολύ ενδιαφέρον θα διαβάσουν πώς κάποτε στις άετοφωλιές του 'Αντίταυρου ζούσε κάποια έλληνική φυλή που φύλαξε πιστά την έθνική κληρονομιά που πήρε απ' τὸ μεσαιωνικό έλληνισμό, κι ίσως θα επαινέσουν την προσπάθειά μας γιατί θα τὸς γίνη άφορμή μελλοντικής μεγαλουργίας.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ

Πρωτοπόρος λαογράφος και συγγραφέας, Γεννήθηκε τὸ 1874 στὸν 'Αρτοτίνα τῆς Δωρίδας. Ὑπηρέτησε άρχικά ὡς δημοδιδάσκαλος και άργότερα άποσπάσθηκε, τὸ 1925, στὸ Ἱστορικό Λεξικό τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν και τὴν επόμενη χρονιά στὸ Λαογραφικό Ἀρχείο. Ὡς τὸ θάνατό του τὸ 1943 ὑπῆρξε γραμματέας τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας. Συνεργάστηκε στενά με τὴ Μέλπω Μερλιέ ἀπὸ τὸ 1930 στὰ πρῶτα στάδια τῆς συλλογῆς τοῦ ὕλικου τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν.

Στὸ πλαίσιο τῆς έρευνας τοῦ Κέντρου άσχολήθηκε ειδικότερα με τὰ Φάρασα τῆς Καππαδοκίας και άφησε ὀλόκληρη σειρά χειρογράφων γιὰ τὸν σημαντικό αὐτὸ οἰκισμό που άποτελοῦσε τὴν άνατολική έσχατιά τοῦ έλληνισμοῦ στὸ έσωτερικό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εκδόθηκαν δύο βιβλία, *Ἡ λαϊκή λατρεία τῶν Φαράσων* (1949) σὲ συνεργασία με τὸν Δ. Πετρόπουλο και *Παροιμίες τῶν Φαράσων* (1951) σὲ συνεργασία με τὸν Δ. Λουκάτο.